

Fen Lisesi Öğrencilerinin Gelecek Beklentilerine İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi

Osman KELEŞ¹

Bülent SARIKAYA²

Gönderim Tarihi: 21.07.2023

Yayın Tarihi: 29.12.2024

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Bu araştırmanın amacı akademik başarı beklentisi yüksek bir öğrenci grubunun çevresel faktörlerle birlikte geleceğe yönelik beklentilerini nasıl oluşturduklarının ve bu süreçteki umut ve kaygılarına yönelik duygu durumlarının belirlenmesidir. Bu çalışma nitel çalışma yöntemlerinden durum araştırması şeklinde yapılandırılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu, amaçlı örnekleme yöntemlerinden "ölçüt örnekleme" yöntemi ile belirlenmiş, 2022-2023 eğitim öğretim yılında Tokat iline bağlı bir ilçede fen lisesinde öğrenim gören 15 öğrenciden oluşmuştur. Araştırma verileri yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığı ile elde edilmiş, veriler içerik analizi ile çözümlenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre öğrencilerin gelecekte kendilerine destek olanları önem sırasına göre aile, öğretmen ve arkadaşları olarak belirttikleri, gelecekte asıl belirleyicinin ise sınav olduğunu düşündükleri görülmüştür. İyi maddi olanaklara sahip ve istihdam olabilecekleri bir iş beklentisi içerisinde oldukları ve bu bağlamda yoğun olarak üniversite giriş sınavına hazırlandıkları, üniversite bölüm ve meslek seçiminde ise aile yönlendirmelerinin etkili olduğu belirlenmiştir. Tüm bu süreçte ise ülkenin istikrarsızlığı, işsiz kalma, sınava yönelik başarısızlık, ileride bir işe yaramamak ve sevdiklerini kaybetmek gibi kaygılarının olduğu anlaşılmıştır.

AnahtarKelimeler: Akademik Başarı, Fen Lisesi, Gelecek Beklentisi

An Examination of the Views of Science High School Students on Their Future Expectations

Abstract

This research aims to determine how a group of students with high academic success expectations form their future expectations, together with environmental factors, and their emotional states regarding their hopes and concerns towards achieving these expectations. This study was structured as a case study, one of the qualitative study methods. The study group of the research was determined by the "criterion sampling" method, one of the purposeful sampling methods, and consisted of 15 students studying at a science high school in a district of Tokat province in the 2022-2023 academic year. Research data was

¹ SorumluYazar: Osman Keleş, Sınıf Öğretmeni, Çevlikler İlkokulu, Tokat, Türkiye, osmankeles1946@gmail.com, ORCID ID:0000-0003-4835-6308

² Bülent Sarıkaya, Sınıf Öğretmeni, Çevlikler İlkokulu, Tokat, Türkiye, bulent.60@hotmail.com, ORCID ID: 0009-0009-4840-3873

obtained through a semi-structured interview form, and the data was analyzed by content analysis. According to the results of the research, it was seen that the students stated that the people who supported them about their future were family, teachers and friends, in order of importance, and they thought that the main determinant of their future was the exam. It has been determined that they have good financial opportunities and expect a job where they can be employed, and in this context, they intensively prepare for the university entrance exam, and family guidance is effective in choosing a university department and profession. Throughout this process, it has been understood that they have concerns such as the instability of the country, being unemployed, exam failure, not being useful in the future and losing their loved ones.

Key Words: Academic Achievement, Science High School, Future Expectation

Giriş

Fen lisesi, fen ve matematik alanında ileri düzeyde bilgi ve beceri düzeyine sahip bireyler yetiştirmek amacıyla kurulmuş bir lise türüdür. Fen liselerinin nitelikli akademik eğitim vermeye yönelik amacı, başarı potansiyeli yüksek öğrencilerin bu eğitim kurumlarına kazandırılmasını gerektirmiştir. Dolayısıyla fen liseleri, öğrencilerini ciddi bir seçme ve eleme sürecinden geçirerek kabul etmektedirler. Fen liseleri ilk olarak 1962 yılında VII. Millî Eğitim Şûrası'nda fen ve matematik alanlarında üstün başarılı öğrencilerin yetiştirilmesi gerekliliği fikriyle gündeme gelmiş ve 1964 yılında iki dereceli bir sınavla ilk fen lisesi Ankara'da kurulmuştur (Türk, 2018). Zaman içerisinde seçtiği potansiyelli öğrencilerle ve vermiş olduğu eğitimin niteliğiyle ön plana çıkan fen liseleri, öğrenciler ve veliler tarafından tercih edilen okul türlerinin başında yer almıştır. Fen liselerinin başarısı günümüzde lisans yerleştirme sınavlarına da yansımaktadır (Berberoğlu ve Kalender, 2005; Tamer ve Dülger, 2006).

Okul başarısında öğretmen, veli, okulun imkânları ve çevresel faktörler gibi birçok değişkenin etkisi vardır (Yavuz, Gülmez ve Özkaral, 2016). Öğrenci başarısına doğrudan etki eden ve öğrencilerin gelecek beklentilerini etkileyen değişkenlerden birinin de öğrencinin içerisinde yaşadığı aile ve çevresinin sosyoekonomik düzeyi olduğu değerlendirilmektedir (Anıl, 2010; Çelik ve Katılmış, 2010; Karaaslan, 2010; Özdemir ve Gelbal, 2014; Sarier, 2016). Zira anne babanın eğitim düzeyi ve kültürel altyapısı, ekonomik koşullar, çevrenin çocuğun başarısına katkıları gibi nitelikler, öğrenmeyi ve öğrenme motivasyonunu önemli ölçüde etkilemektedir. Diğer yandan öğrencilerin gelecek beklentilerini etkileyen okul türü, aile, kitap okuma alışkanlığı ve sosyal koşullar (Ensari ve Alay, 2017; Yelken, 2008) gibi nedenlerden söz edilmektedir. Öğrencilerin gelecek beklentisine etki eden diğer bir durum ise mezuniyet sonrası, hem istihdam olabilirlik hem de bireyin içerisinde yer alacağı toplumsal sınıfa ilişkin, okulun öğrenciye vaat ettikleridir (Kurt ve Erdem, 2012). Dolayısıyla öğrencilerin gelecek beklentisini etkileyen birçok faktörden söz edilebilir.

Gelecek beklentisi bu araştırmada öğrencilerin hayatlarının ileriki dönemlerinde gerçekleşmesini umut ettikleri yaşamı sürmeleri anlamında kullanılmış, öğrencilerin gelecekteki mesleki ve özel yaşamlarına ilişkin hayalleri anlaşılmasına çalışılmıştır. Gençlerin geleceğe ilişkin umutları, onların ruh sağlığı ve toplumsal değişimin yönü üzerinde etkili olması açısından son derece önemli görülmektedir (Yavuzer ve ark. 2005). Nitekim gençlerin gelecek hedeflerine ulaşma yolundaki umutlarına yönelik iyimserliğin sağlıklı toplum yapısının göstergeleri arasında yer aldığı söylenebilir.

Literatürde gençlerin gelecek beklentisi üzerine yapılan araştırmaların daha çok yükseköğretim düzeyinde gerçekleştirildiği görülmektedir (Black, ve Schofield, 2018; Davras ve Alili, 2019; Delaney, Harmon ve Redmond, 2011; Güleri, 1999; Khattab, 2015; Sulaiman, 2014; Şanlı ve

Saraçlı, 2015; Tezcan, 2018; Tuncer, 2011). Yükseköğretim düzeyi genellikle birey için gelecekteki mesleğine yönelik seçimin yapıldığı bir döneme karşılık gelmektedir. Dolayısıyla öğrencilerin geleceğe yönelik beklentilerinin ve bu beklentilerini etkileyen faktörlerin lise döneminin sonunda tespiti, sürecin planlanmasına yönelik farklı katkılar sağlayabilecektir. Literatürde lise öğrencilerinin gelecek beklentilerine yönelik farklı bakış açıları ile yapılan araştırmalara rastlanmaktadır. Bu bağlamda Polat, Dursun, Dik ve Gür (2021), Atlı ve Gür (2019) ve Wahl ve Blackhurst (2000) lise öğrencilerinin meslek seçimini etkileyen faktörler, Yelken (2008) ortaöğretim son sınıf öğrencilerinin üniversite tercih ve meslek seçimini etkileyen faktörler, Kars, Arslan, Erik, Avcı, Bucaktepe, Celepoğlu ve Şahin (2014) lise son sınıf öğrencilerinin meslek seçiminde karşılaştığı sorunlar gibi araştırmalara ulaşılmıştır. Benzer şekilde meslek seçiminde okul ve ailenin rolü (Turan, 2018), lise öğrencilerinin beklentileri ile sosyal ve psikolojik uyum arasındaki ilişki (Verdugo ve Sanchez-Sandoval, 2022), lise son sınıf öğrencilerinin gelecek beklentileri (Iovu, 2015), mesleki ve eğitsel istekleri belirleyen faktörler gibi gelecek beklentisini lise düzeyinde ele alan araştırmalar (Wahl ve Blackhurst, 2000) dikkat çekmektedir. Yapılan bu araştırma ise gelecek beklentisi üzerine nitel bir çalışma tasarımıyla akademik başarısı yüksek bir lise türü olan fen lisesi öğrencilerinin gelecek algısına yönelik bütüncül bir bakış açısı getirmeye çalışmaktadır. Akademik başarıyı önceleyen seçilmiş bir grup öğrencinin gelecek beklentileri ile beraber Türkiye’de eğitim yaşantılarına yönelik görüşlerinin de belirlenmesi, sistemin girdileri olan öğrencilerden dönüt alınması açısından da önemli görülmektedir.

Bu araştırma akademik başarı beklentisi yüksek bir öğrenci grubunun aile, çevre, okul, öğretmen, arkadaş vb. unsurların etkisinde geleceğe yönelik beklentilerini nasıl oluşturduklarını, beklentilerine ulaşma yolundaki umut ve kaygılarını yaşam deneyimlerine bağlı açıklamayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Öğrencilerin gelecek beklentilerinde aile, öğretmen, arkadaş, ders, kitap okuma alışkanlığı ve sınavların rolüne ilişkin görüşleri nelerdir?
2. Öğrencilerin, gelecekte mesleki ve özel hayat beklentilerinin neler olduğuna ilişkin görüşleri nelerdir?
3. Öğrencilerin, gelecek beklentilerine ulaşma yolunda yaptıkları hazırlığa ilişkin görüşleri nelerdir?
4. Öğrencilerin, gelecekleri konusunda özgür kararlar alabilme durumlarına ilişkin görüşleri nelerdir?
5. Öğrencilerin, gelecek, kaygılarına ve umutlarına ilişkin görüşleri nelerdir?

Yöntem

Araştırma Yöntemi

Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden durum araştırması şeklinde yapılandırılmıştır. Durum araştırmasının güncel ve araştırmacının kontrolü dışında değişkenlerin ortaya çıkabildiği durumlarda neden ve nasıl sorularını sorarak derinlemesine incelemeye olanak sağlaması (Yin, 2009) araştırmanın amacıyla örtüşen niteliktedir. Dolayısıyla araştırmada fen lisesi son sınıf öğrencilerinin gelecek beklentilerinin neler olduğu, gelecek beklentilerinde rol alan kişi ve durumlar, geleceğe ilişkin belirsizliklerin kendilerine nasıl yansıdığı, sınava hazırlık sürecinin kendilerinde oluşturduğu duygu durumları ve geleceğe ilişkin umutları/kaygıları tüm yönleriyle açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu amaçlı örnekleme yöntemlerinden “ölçüt örnekleme” yöntemi ile oluşturulmuştur. Ölçüt örnekleme yöntemi; ölçütün araştırmacı tarafından oluşturulduğu ya da

önceden hazırlandığı, önemli görülen durumların önceden tespit edilerek çalışıldığı örnekleme yöntemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bu araştırmada, çalışma grubu oluşturulurken birtakım ölçütler önceden belirlenmiştir. Araştırmanın çalışma grubunun Tokat'ın bir ilçesinde fen lisesinde öğrenim gören son sınıf öğrencilerinden ve bu öğrencilere araştırmanın amacı ve yöntemi ile bilgiler verilmesinden sonra katılım için istekli olanlardan oluşması ölçüt olarak belirlenmiştir. Katılımcı öğrenciler önceden araştırma konusunda bilgilendirilmiş ve çalışma grubunda gönüllülük esas alınmıştır. Çalışmaya gönüllü olarak katılım sağlamak isteyen lise son sınıf öğrencileriyle görüşmeler yapılmıştır. Dolayısıyla bu araştırmanın çalışma grubunu, 2022-2023 eğitim öğretim yılında Tokat iline bağlı bir ilçede öğrenim gören 15 fen lisesi son sınıf öğrencisi oluşturmaktadır.

Veri Toplama Aracı

Bu araştırmada veri toplamak amacıyla görüşme tekniği kullanılmıştır. Yıldırım ve Şimşek (2011) deneyim, tutum, algı ve düşünceleri anlamaya çalışmanın görüşme tekniğinin kullanılmasının temel amacı olduğunu söyler. Araştırma verileri 26 Eylül-28 Ekim 2022 tarihleri arasında katılımcıların öğrenim gördüğü kuruma gidilerek ve öğrencilerin müsait zaman aralıkları gözetilerek yapılan görüşmelerden elde edilmiştir. Araştırma verileri, alan uzmanı iki öğretim üyesinin görüşleri doğrultusunda oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla elde edilmiştir. Görüşmeler esnasında katılımcılar tarafından ifade edilenler araştırmacılar tarafından not edilmiş, anlaşılmayan ya da açıklama gerektiren ifadeler katılımcıya tekrar sorularak düzenli bir belge elde edilmeye çalışılmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırma verileri içerik analizi ile çözümlenmiştir. İçerik analizinde temel amaç birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar altında bir arada toplayarak okuyucunun anlayacağı biçimde düzenlemektir (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Görüşmeler, her birinde beş öğrenci katılımı olmak üzere üç ayrı oturumda bireysel olarak gerçekleşmiştir. Toplamda 170 dakika süren görüşmeler devam ederken elde edilen verilerin bilgisayar ortamında görüşme metinlerine dönüştürülme işlemi de devam etmiştir. Görüşme sırasında tutulan notlar word belgesine aktarılarak her soru için ayrı analiz tablosu oluşturulmuş, verilen yanıtlar iki araştırmacı tarafından bütünlük içerisinde deşifre edilmiştir. Deşifre sürecinde iki araştırmacıya ait kodlamalar karşılaştırılmış ve fikir birliğine ulaşılarak tutarlılık sağlanmıştır. Veriler, alt amaçlar doğrultusunda düzenlenerek betimsel bir anlatımla sunulmuştur. Katılımcılara ilişkin doğrudan ifadeler italik olarak verilmiş ve katılımcılara ilişkin kodlar, katılımcı öğrenci ifadesine karşılık gelecek biçimde KÖ1, KÖ2... KÖ15 şeklinde kullanılmıştır.

Araştırmanın Geçerliliği ve Güvenirliliği

Lincoln ve Guba (1985) nitel araştırmalarda iç geçerlik yerine inandırıcılığı, dış geçerlik yerine aktarılabilirliği, iç güvenilirlik yerine tutarlık ve dış güvenilirlik yerine de teyit edilebilirlik kavramlarını kullanmıştır. Bu bağlamda araştırmanın inandırıcılığını artırmak amacıyla uzman görüşüne başvurulmuştur. Eğitim Bilimleri alanında uzman iki öğretim üyesine çalışma tasarımı aşamasında gönderilmiş ve geri bildirimler alınmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formuna bu geri bildirimlerle son şekli verilmiştir. Aktarılabilirlik açısından ise araştırmanın ham verileri bulgular bölümünde "Görüşmeden elde edilen temel ifadeler" başlığında yoruma yer verilmeden aktarılmıştır. Araştırmanın tutarlığı bağlamında her görüşmeci ile yapılan görüşmeler onların uygun olduğu zamana göre planlanmış, sorular katılımcılara aynı şekilde sorulmuş, herhangi bir zaman kısıtlaması getirilmemiş ve her katılımcı ile benzer süreçler yaşanmıştır. Teyit

edilebilirlikle ilişki olarak ise araştırmaya ilişkin analizlerin kontrolünün eğitimbilimleri alanında bir uzman tarafından gerçekleştirilmesi sağlanmıştır.

Bulgular

Gelecek Beklentilerini Etkileyen Kişi ve Durumlara İlişkin Görüşlerin İncelenmesi

Bu bölümde, katılımcıların gelecek beklentileri ile gelecek beklentilerini etkileyen kişi ya da durumlara ilişkin düşüncelerinin analizi sürecinde ortaya çıkan bulgular sunulmuştur. Katılımcıların kendi gelecekleri ile aile-öğretmen-arkadaş kavramları arasında kurdukları bağa ilişkin düşünceleri tablo 1’de, ders-kitap-sınav kavramları arasında kurdukları ilişkiye ait düşünceleri ise, tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 1. Öğrencilerin aile-öğretmen-arkadaş kavramları ile gelecekleri arasında kurdukları bağa ilişkin görüşleri

Ana Tema	Temalar	Alt Temalar/Görüşmelerden Elde Edilen Temel İfadeler	Frekans (f)
Aile	Bağlılık	- Bugünümü onlara borçluyum (KÖ1, KÖ10) - En büyük destekçim (KÖ2, KÖ3, KÖ4, KÖ5, KÖ7, KÖ8, KÖ9, KÖ11, KÖ13, KÖ14) - Onları mutlu etmek için çalışıyorum (KÖ12)	13
	Birliktelik	- Gelecekte hep birlikte olmak istiyorum (KÖ2, KÖ3, KÖ6, KÖ14, KÖ15)	5
	Ayrılık	Gelecekte aynı şehirde olmamız zor (KÖ5)	1
Öğretmen	Etkili	- Çok çabalıyorlar (KÖ1) - Bizim kadar sınav baskısını yaşıyorlar (KÖ1) - Biz onların eseriyiz (KÖ2) - Hayata bakışımızı etkiliyor (KÖ3) - Benim gelişimim için çok önemli (KÖ10, KÖ13, KÖ14, KÖ15) - Var olan potansiyelimizi ortaya çıkarıyorlar (KÖ4) - Şekil veren bir sanatçı (KÖ8) - Ailem gibi (KÖ11, KÖ12)	12
	Etki Düşük/Şartlı etki	- Çok etkili olduğunu düşünmüyorum (KÖ9) - Çok anlam yüklemiyorum (KÖ6, KÖ7) - Verimli kullanılırsa geleceği olumlu etkiler (KÖ5)	4
Arkadaş	Önemli	- Aileyi tamamlar (KÖ1, KÖ14) - Paylaşarak rahatlarım (KÖ3) - Geleceğim için katkı sağlıyor (KÖ5, KÖ10, KÖ13) - Beni olumlu etkileyecek arkadaş seçiyorum (KÖ4, KÖ8, KÖ9, KÖ11, KÖ12)	11
	Önemsiz	- Benim için çok anlamı yok (KÖ2, KÖ7, KÖ15) - Olmasa da olur (KÖ6)	4

Tablo 1 incelendiğinde katılımcıların aile ana temasında bağlılık (f=13) ve birlikteliği (f=5) öğretmen ana temasında gelecekleri üzerinde etkili bir role sahip olduğunu (f=12), arkadaş ana temasında ise doğru arkadaş seçimini (f=5) öne çıkardıkları görülmektedir. Öğrencilerden birkaçının aile, öğretmen ve arkadaş kavramları ile gelecekleri arasındaki bağa ilişkin düşünceleri sırasıyla aşağıda verilmiştir.

Ailem benim hep yanımda olan insanlar ve geleceğim için sürekli bana destek veren kişiler. Bu yüzden ömürleri olursa, geleceğimde benim yanımda olmalarını isterim. Başarılarımı görmelerini isterim. Her anımda gelecekte beraber olmayı isterim ailemle (KÖ2).

Her zaman destek olurlar bana. Danışabileceğim, her şeyi konuşabileceğim insanlar. Ben de hep onları yanımda istiyorum. Onlara danışıyorum ki başarımın bir parçası olmalarını da istiyorum. Çünkü biliyorum ki başarılıysam, bu tek başıma yaptığım bir şey olmayacak. Gelecekte de kopmayan bir bağ olacak ailem. Onların deneyimlerinden faydalanacağım (KÖ14).

Öğretmen aile ile aynı benim için. Mesela kardeşim var ve o şimdi berberlik yapıyor, okuyamadı bence aramızdaki tek fark benim ilkokul öğretmenimin iyi oluşuydu. Aynı ailede yetiştik aynı imkânlarla, tek fark öğretmen farkıydı. Onun için öğretmen öğrencinin geleceğinde en etkili kişi (KÖ12).

Öğretmenlerimiz bize sadece dersler göstermiyor. Gelecekle ilgili bilgiler veriyor, geleceğe de hazırlıyorlar. Biz onların eseriyiz ve onlardan aldığımız hayat derslerini gelecekte başka bir yerde yansıtıyoruz (KÖ2).

Sadece aile yeterli değil. Arkadaş bu anlamda dış bir göz gibi, derdini anlatırsın, fikir alırsın, bu yüzden çok önemli benim için (KÖ1).

Ailenle her şeyi konuşabilirsin ama aynı dili konuşamazsın bazen ve burada arkadaş devreye girer. Bazen sizi en iyi arkadaşınız anlıyor (KÖ14).

Gelecekte ailesinden ayrı bir yaşam süreceğini ifade eden (f=1), öğretmeni gelecekleri konusunda belirleyici görmeyen (f=4), arkadaş ilişkilerini çok fazla önemsemeyen (f=4) öğrencilerden bazılarının ait düşünceler ise şu şekildedir:

Ailemle çok iç içe olacağımı düşünmüyorum. Muhtemelen dışarıda olur ve kendi geleceğimi inşa etmeye çalışırım. Onlarla da elbette bağımı koparmadan yönümü çizerim diye düşünüyorum (KÖ5)

Öğretmen benim için çok çok büyük anlamlar ifade etmiyor. Sadece hayatımın belli bir bölümünde bana eğitim veren kişiler olarak görüyorum (KÖ7).

Pek fazla arkadaşım yok. Benim için çok fazla anlamı yok, genelde yalnızım (KÖ15).

Tablo 2. Öğrencilerin ders-kitap-sınav ile gelecekleri arasında kurdukları ilişkiye yönelik görüşleri

Ana Tema	Temalar	Alt Temalar/Görüşmelerden Elde Edilen Temel İfadeler	Frekans (f)
Ders	Olumlu ifadeler	- <i>Düzenli çalışma, öğrenme (KÖ1)</i>	1
	Olumsuz ifadeler	- <i>Başarılı bir gelecek için zorunluluk (KÖ2, KÖ3, KÖ4, KÖ5, KÖ6, KÖ7, KÖ10, KÖ11, KÖ12 KÖ13, KÖ14, KÖ15)</i> - <i>Öğrenciyi körelten nitelikte (KÖ8)</i> - <i>Birçoğu gereksiz (KÖ9)</i>	14
Kitap	Kişisel gelişim	- <i>Hayal gücünü geliştirir (KÖ1, KÖ6, KÖ8)</i> - <i>Hayata bakışı geliştirir (KÖ1, KÖ8)</i> - <i>Donanım ve kültürü geliştirir (KÖ3, KÖ5, KÖ9, K12, K15)</i> - <i>Algıları açar, düşünmeyi sağlar (K11)</i> - <i>İyi insan olmayı sağlar (K13)</i> - <i>Yol göstericidir (K14)</i>	13
	Sınav odaklı gelişim	- <i>Sınava hazırlıkta katkı sağlar (KÖ2)</i> - <i>Hedeflere ulaşmada katkı sağlar (KÖ4, KÖ7, KÖ10)</i>	4
Sınav	Zarar veriyor	- <i>Sınav sistemi yanlış işliyor (KÖ2, KÖ7, KÖ8, KÖ9, KÖ14)</i> - <i>Kaygı ve stres oluşturuyor (KÖ4, KÖ12, KÖ14, KÖ15)</i> - <i>İstedığımız hayat önündeki engel (KÖ8, KÖ11, KÖ15)</i>	12
	Belirleyici ve zorunlu	- <i>Maddi-manevi geleceğin belirleyicisi (KÖ3, KÖ10, KÖ13)</i> - <i>Zorunluluk hissi veriyor (KÖ6, KÖ7, KÖ15)</i> - <i>Gelecek için bir basamak (KÖ5, KÖ7)</i> - <i>Tek çıkış yolu (KÖ1)</i>	9

Tablo 2 incelendiğinde öğrencilerin ders ana temasında, tamamına yakınının olumsuz ifadelerde (f=14) buldukları, kitapların kişisel gelişimlerine katkılarını öne çıkardıkları (f=13), sınavı ise gelecekleri açısından kendilerine zarar veren (f=12), belirleyici ve zorunlu (f=9) bir durum olarak niteledikleri izlenmiştir. Öğrencilerden bazılarının kavramlara ilişkin görüşleri aşağıda verilmiştir.

Ben bazı derslerin öğrenciyi körelttiğini düşünüyorum. En basitinden tıp isteyen bir öğrencinin fizik öğrenmesi, mühendis olmak isteyen birinin de ağır düzeyde biyoloji öğrenmek zorunda olması zora sokuyor bizi. Öğrenciyi zaman içerisinde yıpratıyor bu ve sınav kaygısı diğer derslere olan başarısını da etkiliyor. Türkiye’de verilen dersleri de düşündüğümüzde olabildiğince öğrencinin hayal gücünü köreltmeye yönelik. Derslerin doğru seçilmediğini düşünüyorum (KÖ8).

Bazı kitaplar beni çok etkilemiştir. Hem daha fazla çalışmam gerektiği konusunda hem de karakter oluşturmamda kitaplar etkili oldu diyebilirim (KÖ12).

Sonuçta tamamen her şeyi belirleyen sınav oluyor günün sonunda. Önümdeki en büyük engel olarak görüyorum. Ben hiç hoşlanmıyorum, tamamen kaygı ve stres (KÖ15).

Mesleki ve Özel Hayat Beklentilerine Yönelik Görüşlerin İncelenmesi

Katılımcı öğrencilerin meslek ve özel hayatlarına ilişkin beklentilerinin neler olduğuna yönelik düşünceleri tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Öğrencilerin gelecekte mesleki ve özel hayat beklentilerine ilişkin görüşleri

Ana Tema	Temalar	Alt Temalar/Görüşmelerden Elde Edilen Temel İfadeler	Frekans (f)
Mesleki Yaşam	Meslek edinmeye yönelik beklentiler	- <i>Tıp doktorluğu (KÖ3, KÖ6, KÖ7)</i> - <i>Hava savunma (KÖ8, KÖ10)</i> - <i>Havacılık ve Uzay Mühendisliği (KÖ4)</i> - <i>Bilgisayar Mühendisliği (KÖ10, KÖ12)</i> - <i>Kimya Mühendisliği (KÖ5, KÖ11)</i> - <i>Hava Harp Okulu (K13, K14)</i> - <i>Yazılım Mühendisliği (KÖ2)</i> - <i>Moleküler Biyoloji (KÖ9)</i> - <i>Matematik (K15)</i>	15
	Diğer beklentiler	- <i>İyi maddi olanaklara sahip olmak (KÖ1, KÖ2, KÖ6, KÖ9, KÖ11)</i> - <i>Ülkeye faydalı olmak (KÖ7, KÖ10)</i> - <i>İnsanlara faydalı olmak (KÖ3, KÖ6)</i>	9
Özel Yaşam	Aile hayatına yönelik beklentiler	- <i>Düzenli bir yaşam (KÖ1, KÖ8, KÖ10, KÖ14)</i> - <i>Aile kurmak (KÖ1, KÖ4, KÖ13)</i> - <i>Yalnız yaşamak (KÖ2, KÖ5, KÖ7, KÖ12)</i>	11
	Diğer beklentiler	- <i>Mutlu olmak (KÖ6, KÖ9)</i> - <i>Dünyayı gezme, farklı kültürleri tanıma (KÖ3, KÖ11)</i> - <i>Güç ve para odaklı bir yaşam (KÖ8)</i> - <i>Hayvanlar için çalışan derneklerinde yer alma (KÖ4)</i> - <i>Galatasaray kulübü içerisinde görev alma (K15)</i>	7

Tablo 3'e göre öğrencilerin meslek edinmeye yönelik beklentilerinde mühendislikler ilk sırada yer almakta (f=8), mühendislikler içerisinde ise hava ve uzay araştırmalarına yönelik tercihler öne çıkmaktadır. Zira yazılım mühendisliği isteyen öğrencinin kendini hava savunma sistemlerinde geliştirmek istemesi bu alana yönelik dolaylı ilgiyi de gösterir niteliktedir. Tıp (f=3) ve kimya mühendisliği (f=2) diğer önde gelen tercihler olarak görülmektedir. Bazı öğrencilerin meslek tercih ve nedenlerine ilişkin görüşleri şu şekildedir:

Ben yaptığım meslekten zevk almak istiyorum ve sevmediğim bir mesleği yapmak istemiyorum. Şuan tıp düşünüyorum. Hem insanlara faydalı olacak bir meslek hem de mesela bir ameliyat gerçekleştirmek çok mutlu bir şey gibi geliyor bana. Başkalarının hayatını kurtarmak çok güzel bir şey (KÖ3).

Şu an ki amacım uçak mühendisliği okumak sonra hava savunma için girişim yapmayı planlıyorum. Olabildiğince Türk Savunma Sanayii'ni geliştirmek için bir şeyler yapmak istiyorum. İlk önce bir yerlerde bu alanda çalışıp kendime bir şeyler katmak sonrasında kendi

şirketimi kurmayı planlıyorum. Önce Türkiye’de sonra dünya da söz sahibi olacak bir şirket kurmayı planlıyorum. Küçük yaşlardan bu yana askeriyeye bir ilgim var biraz da milliyetçi bir yapım var. Asker olmanın birkaç kişinin hayatını değiştirebileceğini ancak savunma sanayine katkı verebilirim milyonlarca insanı etkileyebileceğimi düşündüm.

Özel hayat, bu araştırmada meslek hayatının dışında kalan tüm alana karşılık gelecek biçimde kullanılarak öğrencilerden bu bağlamda değerlendirmeler yapmaları istenmiştir. Öğrencilerin bir kısmı (f=7) düzenli bir hayat ve aile kurmaya ilişkin görüş bildirirken, bir kısmınınsa (f=4) aile kurmaya mesafeli oldukları ve yalnız yaşamak istedikleri görülmektedir. Aile hayatı dışında öğrencilerin mutlu olma, dünyayı gezmeye, sosyal ilişkilerini para ve güç odaklı kurma, hayvanlar yararına çalışma, bir spor kulübüne hizmet etme gibi beklentilerinin olduğu izlenmiştir. Özel yaşama yönelik beklentilerini aktaran öğrenci görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

Bana göre evlilik saçma bir şey. Arkadaşlarım var, sosyal biriyim ama yalnızlığı da seviyorum. İçime kapandığım zamanlarda başka birini istemem, yalnız kalmayı tercih ederim (KÖ2).

Eğer doktor olabilsem yoğun bir meslek olduğunu düşünüyorum ve kendine çok fazla zaman kalmıyor gibi. O yüzden mesleğin senin özel hayatın da oluyor gibi. Kendine ayırarak fazla zamanın kalmıyor. Bunlar benim açımdan sorun olmaz. İleride aile kurmayı pek düşünmüyorum. Dünyayı gezmek, farklı kültürleri görmek isterim (KÖ3).

İleride mesleki anlamda bir noktaya geldiğimde Türk aile yapısına uygun bir aile kurmayı düşünüyorum. Çok fazla sosyal ilişkiler bana göre değil. Güç ve paraya yönelik hayatımı kurmayı düşünüyorum ve arkadaşlık ve sosyal ilişkilerim de bu yönde olacaktır (KÖ8).

Beklentilerine Ulaşma Hedefinde Öğrencilerin Yaptıkları Hazırlığa İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi

Öğrencilere gelecek hedeflerine ulaşma konusunda neler yaptıkları ve nasıl hazırlandıkları sorulmuş, verilen yanıtlar doğrultusunda elde edilen bulgular Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4. Öğrencilerin gelecek beklentilerine ulaşma yolunda hazırlıklarına ilişkin görüşleri

Ana Tema	Temalar	Alt Temalar/Görüşmelerden Elde Edilen Temel İfadeler	Frekans (f)
Geleceğe Hazırlık	Sınava hazırlık	- Üniversite sınavına hazırlanıyorum (KÖ1, KÖ2, KÖ2, KÖ4, KÖ5, KÖ6, KÖ7, KÖ8, KÖ9, KÖ10, KÖ11, KÖ12, KÖ13, KÖ14, KÖ15) - Dersleri dikkatle takip ediyorum (KÖ5)	15
	Diğer çalışmalar	- Bilim insanlarının neler yaptığını takip ediyorum (KÖ5, KÖ8) - Yazılım üzerine çalışıyorum (KÖ2) - Kitap okuyorum (KÖ4) - Geliştirici videolar izliyorum (KÖ5) - Teknoloji ve dünyadaki diğer gelişmeleri takip ediyorum (KÖ8) - Sosyal etkinliklere katılıyorum (KÖ8) - İş pozisyonlarını ve üniversitedeki bölümleri araştırıyorum (KÖ5)	8

Tablo 4’e göre öğrencilerin tamamı gelecek beklentilerine ulaşma konusunda önemli bir basamak olarak gördükleri üniversite giriş sınavına çalışmaktadırlar. Sınava yönelik doğrudan çalışmaların

yanında bilim insanlarının çalışmalarının takip edilmesi ve mesleki beklentilerine yönelik araştırma ve gelişim çabaları (f=6) içerisinde oldukları izlenmektedir. Kitap okuma ve sosyal etkinliklere katılım da (f=2) öğrenciler açısından geleceğe hazırlık sürecinin bir parçası olarak görülmektedir. Öğrencilerden birkaçının yapmış oldukları hazırlığa ilişkin görüşleri aşağıda sunulmuştur.

Ülkede bir sınav sistemi var. Bu sınav bana sürekli fizik, kimya, matematik çözdürmek istiyor ama ben yazılımla uğraşmak istiyorum. Ben kimya ya da fizikten o soruları çözemediğim zaman o üniversiteye giremeyeceğim. O yüzden yurtdışını istiyorum. Mesela orada biri kendi başına bir yazılım geliştiriyor, onu beğeniyorlar ve o kişiyi kendi bünyelerine alıyorlar. Özel şirketler böyle davranıyor. Bense babamın bilgisayar almasıyla yazılım işlerine ağırlık vermiştim. Şimdi burada yurttan kalıyorum ve yapabileceğim şeyler sınırlı. Ayrıca sınava çalışıyorum elbette (KÖ2).

Ben Kimya alanında ilerlemek istediğim için bu alanda kendimi geliştirmek istiyorum. Kimya derslerini çok dikkatli takip ediyorum. Videolar izliyorum, bilim insanlarının neler yaptığını takip ediyorum, iş pozisyonlarını takip ediyorum. Üniversitede bununla ilgili bölümler nelerdir araştırıyorum (KÖ5).

Öncelikle Türkiye'deki şartlar sebebiyle sınava hazırlanıyorum. Bunun için sürekli olarak ders çalışıyorum. Bunun dışında da gelecek hedeflerim için planlar yapıyorum. Dünyadaki siyasal güçler, dengeler, ülkemizin durumu veya savunma sanayiinde diğer şirketler neler yapıyor, neler üretiyor, ürettikleri şeylerde ne gibi eksiklikler var, bütün bunlara ben ne katabilirim gibi durumları düşünüyorum. Olabildiğince geçmişte bu tür mühendislikler yapan kişilerin hayatlarını okuyorum. Günümüz teknolojik silahlar, uçaklar ve füzelerle ilgili araştırmalar yapıyorum (KÖ8).

Geleceğe İlişkin Karar Süreçlerinde Özgür Davranabilme Durumlarının İncelenmesi

Katılımcı öğrencilere gelecekleri konusunda özgür kararlar alıp/alamadıkları ve özellikle mesleki yönelimlerinde belirleyici olan kişi ya da durumların neler olduğu sorulmuştur. Öğrenci görüşlerine yönelik oluşturulan bulgular tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Öğrencilerin gelecekleri konusunda özgür kararlar alabilmelerine ilişkin görüşleri

Ana Tema	Temalar	Alt Temalar/Görüşmelerden Elde Edilen Temel İfadeler	Frekans (f)
Karar sürecinde özgürlük	Kararlarımda özgürüm	- Özgür kararlar alabiliyorum (KÖ3, KÖ5, KÖ6, KÖ7, KÖ8, KÖ13, KÖ14)	7
	Kararlarımda özgür değilim	- Tamamen özgür hissetmiyorum (KÖ1, KÖ10) - Bazı dayatmalar var (KÖ2, KÖ10)	4
	Etkileme var zorlama yok	- Yönlendirme var, dayatma yok (KÖ4, KÖ8, KÖ12, KÖ14)	4
Karar sürecini etkileyen kişi ya da durumlar	Olumlu etki	- Aile (KÖ2, KÖ4, KÖ6, KÖ13, KÖ15) - Öğretmen (KÖ7, KÖ8, KÖ15) - Arkadaş (KÖ11, KÖ13, KÖ14) - Örnek kişiler (Aziz Sancar) (KÖ3)	12
	Olumsuz etki	- Arkadaş (KÖ4, KÖ6, KÖ12, KÖ15) - Ülkenin durumu, ekonomik koşullar (KÖ2, KÖ5, KÖ8) - Ailenin ekonomik koşulları (KÖ13, KÖ15)	13

-
- Dezavantajlı sosyal koşullar (KÖ3, KÖ14)
 - Sınav (KÖ10)
 - Çocukluğu yaşayamamak (KÖ12)
-

Tablo 5'te öğrencilerin yarısına yakınının (f=7) seçimlerinde kendilerini özgür hissettikleri, önemli bir kısmının (f=4) özgür olmadıklarını düşündükleri, bir kısmınınsa yönlendirmelerin olduğunu ancak dayatmanın söz konusu olmadığını (f=3) ifade ettikleri görülmüştür. Öğrenci görüşlerini yansıtan bazı ifadeler aşağıda verilmiştir.

Özgür kararlar alabildiğimi düşünüyorum. Ailem daha çok tıp okumamı ister ama zorlama yok. Anne babam da öğretmen olduğu için beni zorlamanın doğru olmadığını biliyorlar. Yalnızca daha rahat iş bulabileceğim bir meslek olmasını istiyorlar. Geçen yapılan Teknofest'e gitmiştik. Orada çalışanlarla konuştuk. Sadece havacılık ve uzaydan ziyade ben o alanın içinde olmam gerektiğini düşündüm. Mesela Uçak Bakımı okumuş bir abi ile konuştuk, bir şirkette çalışıyordu orada. Yani kendimi kısıtlamamam gerektiğini gördüm. Makine mühendisleri vardı yine orada. Bu bölümlerde de eğitim olarak istediğim alanda çalışabileceğimi gördüm (KÖ4)

Özgür kararlar alabildiğimi düşünmüyorum. Sonuçta sınav dayatması var. Herkes doktor, mühendis olmak zorunda daha doğrusu insanlara bu dayatılıyor. O yüzden özgür olduğumuzu düşünmüyorum (KÖ10)

Diğer ana tema olan karar sürecini etkileyen kişi ya da durumlar konusunda katılımcılar kendilerini olumlu etkileyen grupta ailelerini ön plana çıkarırken (f=5), öğretmen (f=3), arkadaş (f=3) ve başarılı olmuş örnek kişilerin (f=1) olumlu etkisinden söz ettikleri görülmüştür. Karar süreçlerine olumsuz etki eden kişi ya da durumlar olarak ise yine arkadaş (f=4) öne çıkarken, ülkenin durumu ve ekonomik koşullar (f=3), sahip olunan ailenin ekonomik koşulları (f=2), çevrenin dezavantajlı sosyal olanakları (f=2), sınav sistemi (f=1) ve çocukluğunu istediği gibi yaşayamamak (f=1) belirtilmiştir. Öğrencilerden bazılarında ait görüşler aşağıda verilmiştir.

Ailemin daha iyi maddi durumu olsaydı daha farklı olabilirdi. Kitap satın alma konusunda ya da telefon konusunda daha farklı imkânları olabilirdi. Bu da benim başarıma ve kararlarıma etki ederdi (KÖ12).

Ailem çok olumlu etkiliyor. Arkadaşlar çoğunlukla olumsuz etkiliyor. Rekabet var aramızda. Ben yurtta kalıyorum. O rekabet oraya da yansıyor. Sürekli baskı var ve ben hiç sevmem. Genellikle bir şey yapamadığında bu konuşulur. Yapamadı, başaramadı şeklinde ve bu benim sınırlarımı bozar (KÖ6).

Büyük bir şehirde yaşamayı düşünmüşümdür hep çünkü buradaki olanaklar çok kısıtlı. Bu benim meslek seçimimi ve nerede yaşamak istediğim konusunu etkiliyor. Ayrıca Aziz Sancar'ı örnek alıyorum kendime. Onun gibi başarılı olmak ve bir katkı olsun istiyorum insanlığa (KÖ3).

Gelecek Kaygı ve Umutlarına İlişkin Görüşlerin İncelenmesi

Katılımcılara geleceğe yönelik taşıdıkları endişe ve umutlarının neler olduğu sorularak gelecek beklentilerine ulaşma ihtimallerini değerlendirmeleri istenmiştir. Katılımcıların vermiş oldukları yanıtlar bağlamında elde edilen bulgular Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Öğrencilerin gelecek kaygı ve umutlarına ilişkin görüşleri

Ana Tema	Temalar	Alt Temalar/Görüşmelerden Elde Edilen Temel İfadeler	Frekans (f)
Geleceğe Yönelik Duygu Durumu	Umutlandıran	- Aile ve arkadaş (KÖ1, KÖ9, KÖ11, KÖ12) - Hayallerim (KÖ2, KÖ14, KÖ15) - Teknolojide ilerleme (KÖ4, KÖ10) - Vatana hizmet (KÖ7, KÖ8) - İnsanlığa faydalı olmak (KÖ3, KÖ5) - Para kazanmak (KÖ6) - Çok çalışmak (KÖ12)	15
	Kaygılandıran	- Ülkenin istikrarsızlığı (KÖ9, KÖ10, KÖ12, KÖ15) - İşsiz kalmak (KÖ1, KÖ4, KÖ5) - Sınav-başarısızlık (KÖ2, KÖ6, KÖ14) - İleride bir işe yaramamak (KÖ3, KÖ11) - Sevdiklerini kaybetmek (KÖ6) - Ülkede başarının cezalandırılması (KÖ7) - İleride aileye zaman ayıramamak (KÖ13)	15
	Beklentilere ulaşma ihtimali	- Yüksek (KÖ2, KÖ5, KÖ6, KÖ7, KÖ8, KÖ10, KÖ14) - Orta (KÖ1, KÖ3, KÖ4, KÖ9, KÖ11, KÖ12, KÖ13) - Düşük (KÖ15)	7 7 1

Tablo 6 incelendiğinde katılımcıların gelecek umutlarını artıran nedenlerin başında aile/arkadaş (f=4), ulaşılacak istenen hayaller (f=3) ve teknolojiadaki ilerlemeler olduğu görülmektedir. Ayrıca vatana hizmet, insanlığa faydalı olma, para kazanma gibi düşüncelerin de gelecek adına umutları artıran nitelikte olduğu izlenmiştir. Gelecek adına katılımcılarda kaygı uyandıran durumların başında ise ülkenin istikrarsızlığı gelmektedir (f=4). İşsiz kalmak, sınav başarısızlığı ve gelecekte bir işe yaramama endişesi de diğer önemli kaygı durumları olarak öne çıkmaktadır. Katılımcıların yarısına yakını (f=7) beklentilerine ulaşma şanslarını yüksek gördüklerini ifade ederken aynı sayıda katılımcı (f=7) şansını orta düzeyde olarak ifade etmektedir. Yalnız bir katılımcı ise beklentilerinin karşılanma ihtimalini düşük olarak nitelemektedir. Bazı katılımcılara ilişkin görüşler aşağıda yer almaktadır.

İleride hiçbir işe yaramamak beni en fazla kaygılandıran şey. Varlığımın bir amacı olsun istiyorum. İyi şeyler yapmak istiyorum. Bir hastayı kaybetmek çok kötü bir şey gibi geliyor, başarısız olmak anlamına geliyor. Bunun yanında ekonomik kaygılar var elbette. Umutlandıran ise bir insanı mutlu etmek bence çok önemli ve beni umutlandırıyor. Onların sağlıklarını iyileştirme hedefim beni motive ediyor. Bence çalıştığımız sürece her şeyi elde edebiliriz. O yüzden bende çalıştığım için hayallerime ulaşabileceğimi düşünüyorum. Tabiki diğer etkenler de var ve gerçekleşmeyebilir ancak durup gerçekleşmeyecek diye kaygılanmak yerine bir şeyler yapmak daha iyi geliyor bana ve ben de bunun için emek harcıyorum (KÖ3).

Beni en fazla kaygılandıran şey sınavda başaramamak bir diğeri de sevdiklerimi kaybetmek. Bunlar çok kaygılandırıyor beni. Hedeflerim ve hayallerim beni umutlandırıyor. Para

kazanmalıyım. Belki de en büyük hedefim bu. Şuan için hedefime ulaşma şansımı yüksek görüyorum. Çalışmalarım iyi seviyede. Deneme sınavlarına bakınca umutsuz olmak için bir neden olmadığını düşünüyorum (KÖ6).

Beni en fazla kaygılandıran durum ülkenin istikrarsızlığı. Bir de yetenek yani acaba istediğim şeylere yeteneğim var mı, bilmiyorum. Umutlandıran arkadaşlarım var. Sınavı belki yapabilirim diye düşünüyorum. Geliştiğimi görüyorum. Hedeflerime ulaşma şansım ise orta diyebilirim, çok düşük görmüyorum yüksek de. Biraz bana bağlı olduğunu düşünüyorum. Benim çalışmama (KÖ9).

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bir toplumun geleceğinin öngörüsünde, sahip olduğu gençlerin beklentileri ve beklentilerine ilişkin umutları önemli veriler sağlamaktadır. Zira umutlu bireylerden oluşan bir toplum çalışmayı önceleyen bir anlayışla, kendi geleceğini şansa dayalı bir beklentinin dışında akılcı olarak kuracaktır. Diğer yandan Eryılmaz (2011) gelecek beklentisi düşük bireylerde, öznel iyi oluş halinin olumsuz etkileneceğinden söz eder. Gençlerin geleceği inşa sürecinde deneyimler, bilimsel araştırmalar, aile, öğretmen ve arkadaşlarla birlikte eğitim yaşantılarının da önemli rol aldığı düşünülmektedir. Dolayısıyla bu araştırmada öncelikle fen lisesi son sınıf öğrencilerine geleceğini inşa sürecinde aile, öğretmen, arkadaş, ders, kitap ve sınavların rolünü değerlendirmeleri istenmiştir.

Katılımcılar, ailelerini gelecek hazırlıklarında en büyük destekçileri olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. Katılımcıların önemli bir bölümünün ailelerini mutlu etmek için çalıştıklarını ve gelecekte de birlikte olma isteklerini vurguladıkları görülmüştür. Diğer yandan katılımcı görüşlerine yansıyan “Aile benim için her şey demek”, “Ailem varsa ben varım”, “Ailem olmadan bir gelecek düşünemiyorum” gibi ifadeler aileye bağlılık açısından dikkat çekmektedir. Özdemir ve Çok (2011) psikanalitik teoride zamanla aileden koparak özerkliğe kavuşma yerine aile birlikteliği içerisinde bireyselliğini elde etmeye yönelik değişimin izlendiğini belirtmektedir. Musaoğlu ve Güre'nin (2005) araştırmasında ise ergen özerkliğinde anne baba tutumu incelenerek ailesini demokratik olarak tanımlayan ebeveynlere sahip gençlerde otoriter ve izin verici-ihmalkâr olanlara göre davranışsal özerkliğin yüksek olduğu saptanmıştır. Bu araştırmada katılımcıların geleceğe ilişkin karar süreçlerinde ailelerinin kendilerine destek olduğunu ve asla zorlamadıklarını ifade etmeleri, demokratik bir aile tutumu olarak değerlendirilmiş ve katılımcıların güçlü aile bağları içerisinde de bireyselliklerini elde edebildikleri şeklinde yorumlanmıştır.

Katılımcıların gelecekteki üzerindeki rolüne ilişkin, öğretmenlerini de aileleri kadar etkili buldukları, gelişimlerine katkı sağladıklarını düşündükleri görülmüştür. Bunun yanında öğretmen rolüne çok fazla anlam yüklenmemesi gerektiğine inanan ve okulu/öğretmeni zaman kaybı olarak gören ifadeler de dikkat çekmiştir. Öğretmeni gelecek hedeflerine ulaşmada çok etkili bulmayan öğrencilerin bu düşüncelerinde sınava yönelik başarının yalnızca okul öğretimine yönelik olmadığı ve ek eğitim olanakları ile bu hazırlığı çok daha etkili yapabildiklerini görmelerinin sebep olabileceği değerlendirilmektedir. Aynı şekilde okullarda giderek eğitim ve öğretimin birbirinden ayrıldığı, müfredat öğretimi dışında hayata dair öğrenmelerin azaldığı ve öğretmen rolünün de bu bağlamda kısıtlandığı düşünülmektedir. Nitekim öğretmene yönelik derse giren çıkan ve sınava yönelik çalışmalar yapması istenen, görülmeyen bir sınırın çizildiği söylenebilir. Birçok araştırmacı (Buyruk, 2013; Ömür ve Bavlı, 2020; Özarslan, 2015; Taşdan ve Çuhadaroğlu, 2006; Ural, 2021; Ünal, 2005; Yıldız, 2013) neoliberal etkiyle meslek alanlarındaki genel dönüşüme işaret ederken, Sennett (2005) kapitalizmin işin kişilik üzerinde yarattığı değişimi ele aldığı çalışmasında dönüşümü karakter aşınması olarak tarif etmektedir.

Katılımcılar, arkadaşlarının geleceğine etkisinde olumlu ve olumsuz olarak her iki anlamda da görüş bildirmişlerdir. Kendilerini olumlu etkileyecek arkadaş seçtiklerini ifade eden çoğunluğun dışında katılımcıların bir kısmının ise arkadaş varlığını çok fazla önemsemedikleri görülmüştür. Katılımcılar ders ve gelecek arasında kurdukları ilişkide ise bir katılımcı dışında olumsuzlukları öne çıkarmışlardır. Dersler için zorunluluk, körelten, birçoğu gereksiz gibi nitelermeler yapılmıştır. Katılımcılar kendi ilgi ve yönelimleri dışındaki derslerin kendilerine zorunlu olarak okutulmasını ve bu derslerden başarılı olmalarının beklenmesini doğru bulmadıklarını ifade etmişlerdir. Benzer şekilde sınav ve gelecek ilişkisi bağlamında olumsuz görüşlerin hâkim olduğu; sınav sisteminin yanlış kurgulandığı, kendilerinde kaygı ve strese neden olduğu, arkadaşları ile aralarında birbirlerini aşağı çekmeye çalışan bir rekabetin olduğu, istedikleri hayat önünde bir engel olduğu hatta tek çıkış yolu olarak görüldüğü gibi nitelermeler dikkat çekmiştir. Nitekim Türkiye’de merkezi sınavların öğrenci ve okul kültürüne olumsuz yansımalarına ilişkin araştırma sonuçlarına ulaşılmaktadır (Akpınar, 2017; Atilla ve Özeken, 2015; Yılmaz, 2017). Bununla birlikte bir katılımcının “Sınav olmasaydı bu kadar çalışmazdım”, diğer bir katılımcının “Sınavla eşit bir yarışa giriyorum” ifadesi sınavın yarattığı birçok olumsuz duygunun yanında en azından sınava kadar geçen süreçte birbirinden farklı fırsat ve imkânlarla sahip olarak hazırlık yapan öğrencilere iki saatlik eşit bir yarış vaat ediyor olması, öğrencilerde sınava yönelik olumlu bir algı yaratan unsur olarak yorumlanmıştır. Kitap ve gelecekleri konusunda ise katılımcıların çoğunluğunun kitapların kişisel gelişimlerine katkı sağladığını, bir kısmının da sınava hazırlanma sürecinde kendilerine yardımcı olduğunu düşündükleri gözlenmiştir.

Yukarıdaki kavramlara ilişkin genel bir değerlendirme yapıldığında öğrencilerin gelecekleri konusunda kendilerine destek olanları önem sırasına göre aile, öğretmen ve arkadaşları olarak belirttikleri, geleceklerinde asıl belirleyicinin sınav olduğunu, kitapları kişisel ve kültürel gelişimleri için önemli buldukları, dersler konusunda da ilgileri dışındakilerin gereksiz ve yorucu olduğunu düşündükleri görülmüştür. Araştırmada öğrencilerin ders ve sınavları bir basamak, engel ya da atlatılması gereken bir evre olarak nitelermeleri eğitime yönelik sonuç ve kazanmak üzerine kurulan araçsal ilişkinin yansımaları olarak değerlendirilmiştir.

Katılımcılar iyi maddi olanaklara sahip ve istihdam olabilecekleri bir iş beklentisi içerisinde olduklarını ifade etmişlerdir. Mesleki beklentilerinde mühendisliklerin öne çıkması ise fen lisesi öğrencileri için beklenebilir bir durum olarak değerlendirilmiştir. Fen lisesinin matematik/ fen ağırlıklı eğitim vermesi ve öğrencilerin büyük kısmının sayısal becerilerinin yüksek olması doğal olarak meslek seçiminde mühendisliği öne çıkarmaktadır. Zira 2023 yılında Ankara Fen Lisesi son sınıf öğrencileri Yükseköğretim Kurumları Sınavı (YKS) yerleştirme sonuçlarına göre %48,7 oranında mühendislik fakültelerine yerleşmişlerdir (ankarafenlisesi.meb.k12.tr, 2023). Aynı zamanda hava savunma, havacılık ve uzay mühendislikleri ile birlikte makine ve yazılım mühendisliği gibi bölümlerde okumak isteyen öğrencilerin asıl hedeflerinin hava savunmaya katkı verecek işlerde yer almak olması, Türkiye’de son dönemde bu alanda yaşanan gelişmelerin öğrencileri etkilediği şeklinde yorumlanmıştır. Hava savunma sistemlerinin ülke güvenliği açısından önemine binaen katılımcıların ülkelerine hizmet etmek istemelerinin yanında alanın her geçen gün gelişmekte ve mesleki anlamda cazip hale gelmekte olduğu değerlendirilmektedir. Mesleğe yönelik tıp doktorluğunun da katılımcıların önemli bölümü tarafından tercih edildiği tespit edilmiştir.

Diğer yandan iyi maddi olanaklara sahip olma, ülkeye ve insanlığa faydalı olma gibi meslek beklentilerini etkileyen durumlar tespit edilmiştir. Şimşek’in (2011) Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde lise öğrencileri ile yaptığı araştırmada mesleki beklentileri etkileyen lise türü, anne baba eğitim durumu, kardeş sayısı gibi birçok değişkenin olduğu ve bölgede öğrencilerin en fazla öğretmenlik ve tıp doktorluğu beklentisinde oldukları sonucu ortaya çıkmıştır. Sertdamar’ın

(2003) imam hatip lisesi öğrencilerine yönelik araştırmasında öğrencilerin öncelikli beklentisinin okulu bitirdiklerinde iş sahibi olmalarına yönelik bulgusu ise bu araştırma sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Öğrencilerin özel yaşamlarına yönelik beklentilerinde ise aile kurma konusunda farklı düşüncelere sahip oldukları görülmüştür. Düzenli bir yaşam ve aile hayatı beklentisinde olanlar çoğunlukta olsa da yalnız yaşamak isteyen katılımcıların olduğu da izlenmiştir. Diğer yandan dünyayı gezmek, mutlu olmak, hayvanları koruma ve spor kulüp derneklerinde yer alma gibi beklentilerin olduğu belirlenmiştir.

Katılımcı öğrencilerin gelecek beklentilerine ulaşmada ne tür çalışmalar yaptıkları konusunda yoğun olarak üniversite giriş sınavına hazırlanmalarını ifade ettikleri görülmüştür. Sınav hazırlığının dışında bilim insanlarının neler yaptığının takip edilmesi, yazılım üzerine çalışmalar, teknoloji ve dünyadaki siyasi gelişmelerin izlenmesi, mesleki hedeflerine yönelik bölümlerin incelenmesi gibi çalışmalardan bahsedilmiştir. Katılımcıların fen lisesi öğrencilerinden oluşması ve tamamının akademik başarıya odaklı olmasının onları çalışma motivasyonu sağlamada ve özellikle meslek tercihlerine yönelik daha bilinçli tercihler yapabilme konusunda avantajlı kıldığı düşünülmektedir.

Geleceğe yönelik karar verme sürecinde kendilerini özgür hissettiklerini ifade eden katılımcılardan bir kısmı aileleri tarafından yönlendirmelerin olduğunu ancak dayatma olmadığını ve aldıkları kararların aileleri tarafından desteklendiğini belirtmişlerdir. Karar süreçlerine aile, arkadaş, öğretmen ve kendilerine örnek aldıkları Aziz Sancar gibi örnek kişilerin olumlu etki yaptığını savunan katılımcılar olumsuz etki olarak yine arkadaşlarını, ülkenin ekonomik koşullarını, sahip oldukları ailenin ekonomik koşullarını, yaşanılan şehrin dezavantajlı sosyal koşullarını göstermişlerdir. Turan (2018) ile Atlı ve Gür'ün (2019) araştırmasında öğrencilerin aileyi mutlak karar verici olarak görmeleri bu araştırma sonuçlarıyla farklılık göstermektedir. Bir katılımcının çocukluğunu tam olarak yaşayamadığını ve bu durumun kendine her anlamda olumsuz yansıdığını vurgulaması ise önemli görülmüştür.

Son olarak öğrencilerin gelecek beklentilerinde kaygı ve umutlarına yönelik görüşleri alınmıştır. Katılımcıları gelecek adına umutlandıran durumların da başında aile ve arkadaşları gelirken, hayallerine kavuşma isteği, teknolojideki ilerleme, vatana ve insanlığa hizmet düşüncesi, para kazanma motivasyonu gibi durumların öğrencileri umutlandırdığı gözlenmiştir. Katılımcılar kendilerinde kaygıya neden olan durumları ise ülkenin istikrarsızlığı, işsiz kalma, sınav-başarısızlık, ileride bir işe yaramamak ve sevdiklerini kaybetmek olarak belirtmişlerdir. Kaya ve Göktolga'nın (2014) ve Ensari ve Hazal'ın (2017) araştırmasında gençlerde gelecek kaygısına neden olan istihdam, hayat kalitesi ve gelir gibi durumlar olduğu bulgusu bu araştırma sonuçlarıyla kısmen örtüşmektedir. Diğer yandan katılımcıların tamamına yakını gelecek beklentilerine ulaşma ihtimalini yüksek ve orta düzeyde olarak değerlendirdikleri yalnızca bir katılımcının düşük olarak belirttiği görülmüştür. Yiğiter ve Kuru'nun (2016) araştırmasında lise öğrencilerinin umutsuzluk düzeyi orta olarak saptanırken, Özmen, Erbay Dünder, Çetinkaya, Taşkın ve Özmen'in (2008) araştırmasında lise öğrencilerinin büyük oranda umutlu bir gelecek algısına sahip oldukları ortaya çıkmıştır.

Araştırma sonuçları bağlamında şu öneriler getirilmiştir: Öğrencilerin ders kitapları dışında kişisel gelişimlerine destek olacak kitapları okumalarının desteklenmesi, öğrencilerin lise eğitiminde gelecek beklentisi ve ilgi/yetenekleri göz önünde bulundurularak derslerin planlanması ve uzmanlık düşündüğü alana ilişkin derslerin ağırlıklı okutulması, öğrenciler arası olumsuz rekabetin önlenmesine yönelik okul yönetimi ve okul rehberlik servisinin gerekli önlemleri alması, öğrencilere hayal ettikleri mesleğin tanıtımına yönelik okul içi ve dışında okul yönetimince çalışmalar planlanması, okul özelinde gelecek kaygısı yaşayan öğrenci ve aileleriyle

birebir çalışmaların yapılması, her öğrencinin ilgi ve beklentilerinin önceki dönemlerde belirlenerek, lise sürecinde bu ilgi ve yeteneklerini geliştirici çalışma ve ders içeriklerine yönlendirilmesi önerilmektedir.

Kaynakça

- Akpınar, B. (2017). Türk eğitim sisteminin merkezi sınav sorunu. Sıralama ve yerleştirme baskısı altındaki ortaöğretime yerleştirme serüvenimiz. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 34(1), 124-140.
- Anıl, D. (2010). Uluslararası öğrenci başarılarını değerlendirme programı (PISA)'nda Türkiye'deki öğrencilerin fen bilimleri başarılarını etkileyen faktörler. *Eğitim ve Bilim*, 34(152)
- Atila, M. ve Özeken, Ö. (2015). Temel eğitimden ortaöğretime geçiş sınavı: Fen Bilimleri öğretmenleri ne düşünüyor? *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(1), 124-140.
- Atlı, A. ve Gür, S. H. (2019). Lise öğrencilerinin kariyer tercihleri ve tercihlerini etkileyen faktörler. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği*, 2(1), 32-53
- Berberoğlu, G. ve Kalender, İ. (2005). Öğrenci başarısının yıllara, okul türlerine, bölgelere göre incelenmesi: ÖSS ve PISA analizi. *Journal of Educational Sciences & Practices*, 4(7).
- Black, G. S. & Schofield, A. L. (2018). A comparative study of the determinants of future plans and expectations of business students. *Journal of Education for Business*, 93(3), 75-87.
- Buyruk, H. (2013). Emek süreci kuramı bağlamında öğretmen emeğinin dönüşümüne dair bir çözümleme. *Praksis*, 33(3), 61-87.
- Çelik, H. ve Katılmış, A. (2010). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin derslerindeki öğrenci başarısını etkileyen unsurlara ilişkin görüşleri. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 22(2), 128-153.
- Davras, G. M. & Alili, M. (2019). Turizm eğitimi alan üniversite öğrencilerinin gelecek beklentileri üzerine bir araştırma. *Uluslararası Global Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 40-52.
- Delaney, L., Harmon, C., & Redmond, C. (2011). Parental education, grade attainment and earnings expectations among university students. *Economics of Education Review*, 30(6), 1136-1152.
- Ensari, M. Ş. ve Alay H., K. (2017). Meslek seçimini etkileyen faktörlerin demografik değişkenler ile ilişkisinin araştırılması: İstanbul ilinde bir uygulama. *Humanitas-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10), 409-422.
- Eryılmaz, A. (2011). Ergen öznel iyi oluşu ile olumlu gelecek beklentisi arasındaki ilişkinin incelenmesi, *Düşünen Adam Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi*, 24(3), 209-215.
- Güleri, M. (1999). "Üniversiteli ve işçi gençliğin gelecek beklentileri ve kötümserlik-iyimserlik düzeyleri", *Kriz Dergisi*, 6(1), 55-65.
- Iovu, M. B. (2015). Future expectations of senior highschoolers in Romania. *International Journal of Adolescence and Youth*, 20(4), 518-527.
- Karaarslan, G. (2010). *Orta öğretim kurumlarında öğrenci başarısını etkileyen faktörlerin istatistiksel analizi*, (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kars, V., Arslan, N., Erik, L., Avcı, N., Bucaktepe, P. G., Celepkolu, T., ve Şahin, H. A. (2014). Lise son sınıf öğrencilerinin meslek seçiminde karşılaştığı sorunlar ve bu sorunların anksiyete ve depresyonla ilişkisi. *Dicle Tıp Dergisi*, 41(1), 187-190.
- Kaya, M. ve Göktolga, Z. G. (2014). Üniversite öğrencilerinin gelecek beklentisinin yapısal eşitlik modeli ve chaid analizi ile belirlenmesi: Cumhuriyet Üniversitesi İİBF öğrencilerine yönelik bir uygulama. *Sosyal Bilimler Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 127-139.
- Khatab, N. (2015). Students aspirations, expectations and school achievement: What really matters? *British Educational Research Journal*, 41(5), 731-748.
- Kurt, Ç. ve Erdem, A. (2012). Öğrenci başarısını etkileyen faktörlerin veri madenciliği yöntemleriyle incelenmesi. *Politeknik Dergisi*, 15(2), 111-116.
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G (1985). *Doğalcı sorgulama*. Bilge.

- Musaağaoğlu, C. ve Güre, A. (2005). Ergenlerde davranışsal özerklik ile algılanan ana-baba tutumları arasındaki ilişkiler. *Türk psikoloji dergisi*, 20(55), 79.
- Ömür, Y. E. ve Bavlı, B. (2020). Standart sınavlar ve dönüşen öğretmen kimliği [Özel Sayı 1]. *Journal of Economy Culture and Society*, 117-137. <https://doi.org/10.26650/JECS2019-0101>
- Özaslan, G. (2015). Öğretmenlerin sahip oldukları mesleki özerklik düzeyine ilişkin algıları. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 25-39.
- Özdemir, B. ve Gelbal, S. (2014). PISA 2009 sonuçlarına göre öğrenci başarısını etkileyen faktörlerin kanonik ortak etki analizi ile incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 39(175).
- Özdemir, Y. ve Çok, F. (2011). Ergenlikte özerklik gelişimi. *Turkish Psychological Counseling & Guidance Journal*, 4(36), 152-164.
- Özmen, D., Erbay Dünder, P. E., Çetinkaya, A. Ç., Taşkın, O. ve Özmen, E. (2008). Lise öğrencilerinde umutsuzluk ve umutsuzluk düzeyini etkileyen etkenler. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 9, 8-15.
- Polat, M., Dursun, B. A., Dik, E., & Gür, O. (2021). Lise Öğrencilerinin meslek seçimini etkileyen faktörler. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (39), 14-23.
- Sennett, R. (2005). *Karakter aşınması yeni kapitalizmde işin kişilik üzerindeki etkileri*, 2. Baskı, (Çev. Barış Yıldırım), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sarıer, Y. (2016). Türkiye'de öğrencilerin akademik başarısını etkileyen faktörler: Bir meta-analiz çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(3), 609-627.
- Sertdamar, L. (2003). *İmam-Hatip lisesi velilerinin çocuklarını bu okullara gönderme nedenleri ve öğrencilerin gelecek beklentileri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Trakya Üniversitesi, Eğitim Yönetimi Bölümü, Edirne.
- Sulaiman, F. (2014). Online learning in higher education in Malaysia: A case study of students future expectations. *International Journal of Humanities and Social Science*, 4(8), 124-128.
- Şanlı, T. ve Saraçlı, S. (2015). Üniversite öğrencilerinin gelecek beklentileri üzerinde etkili olan faktörlerin analizi. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(11), 25-36.
- Şimşek, H. (2011). Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki lise öğrencilerinin gelecek beklentileri ve gelecek beklentilerini etkileyen faktörler. *Teorik Eğitim Bilimleri Dergisi/Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 5 (1), 90-109.
- Tamer, P. İ. ve Dülger, İ. (2006). ÖSS başarı durumunun il, bölge ve okul türlerine göre analizi. *Eğitim ve Bilim*, 31(142), 45-55.
- Taşdan, M. ve Çuhadaroğlu, E. O. (2006). Türkiye'de eğitim bilimleri ve öğretmen yetiştirme ilişkisi. *Journal of Educational Sciences & Practices*, 5(10).
- Tezcan, F. (2018). Üniversite gençliğinin meslek seçimi ve gelecek beklentileri: Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi örneği. *OPUS International Journal of Society Researches*, 8(1), 27-57.
- Tuncer, M. (2011) "Yükseköğretim gençliğinin gelecek beklentileri üzerine bir araştırma", *Turkish Studies*, 6(2), 935-948.
- Turan, Ü. (2018). *Okulun ve ailenin öğrencilerin meslek seçimindeki rolü*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi). Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- Türk, E. (2018). Fen lisesi öğrencileri üstün yetenekli mi? Üstün yeteneklilerin eğitiminde fen liselerinin önemi. *Milli Eğitim Dergisi*, 47(1), 437-444.
- Ural, A. (2021, 29 Nisan). Öğretmenlik üzerine [Video], You Tube. <https://www.youtube.com/watch?v=Fw4GCt8cooE>
- Ünal, L. I. (2005). Öğretmen imgesinde neoliberal dönüşüm. *Eğitim Bilim Toplum*, 3(11), 4-15.
- Verdugo, L., & Sánchez-Sandoval, Y. (2022). Psychological and social adjustment as antecedents of high school students future expectations. *Journal of Psychologists and Counsellors in Schools*, 32(1), 39-53.
- Wahl, K. H., & Blackhurst, A. (2000). Factor affecting the occupational and educational aspirations of children and adolescents. *Professional School Counseling*, 3(5), 367.

- Yavuz, M., Gülmez, D. ve Özkartal, T. C. (2016). Fen lisesi öğrencilerinin akademik başarıları ile ilgili deneyimlerinin değerlendirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(4), 1655-1672.
- Yavuzer H., Demir İ., Meşeci F. ve Sertelin Ç. (2005). “Günümüz gençliğinin gelecek beklentileri”. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, 93-103.
- Yelken, K. (2008). *Orta Öğretim Son Sınıf öğrencilerinin üniversite tercihlerini ve meslek seçimini etkileyen faktörler*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, A. (2013). Türkiye’de öğretmenlik mesleğinin dönüşümü: İdealist öğretmenden sınava hazırlayıcı teknisyen öğretmene. *Eleştirel Pedagoji Dergisi*, 5(27), 43-50.
- Yılmaz, S. (2017). Merkezi sınavların okul kültürüne yansımalarının değerlendirilmesi, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Yiğiter, K. ve Kuru, M. (2016). Lise son sınıf öğrencilerinin umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 5, 235-239.
- Yin, R. K. (2009). *Case Study Methods: Design and Methods* (4. Baskı). Thousand Oaks: SagePbc.
- 2023- YKS Sonuçları-Ankara Fen Lisesi. https://ankarafenlisesi.meb.k12.tr/icerikler/2023-yks-sonuclari_14220876.html adresinden edinilmiştir.